

38. Там само. — Спр. 96: Переписка з Катеринославським губернським виконавчим комітетом і повітовими комісарами, створення інституту губернських і повітових комісарів та інше. — Арк. 192.
39. Там само. — Спр. 152 (ч. 1): Переписка з губернським і повітовими комісарами Херсонської губернії про утворення органів місцевого управління, про відношення населення до Тимчасового уряду та інше. — Арк. 152.
40. Там само. — Спр. 193: Газетні огляди за період з 14 квітня по 24 серпня 1917 р. — Арк. 31-39.
41. Там само. — Спр. 131: Переписка з губернськими і повітовими виконавчими комітетами і комісарами Подільської губернії про організацію рад, утворенню органів місцевого управління, про відношення населення до Тимчасового уряду і по інших питаннях. — Арк. 189.
42. Там само. — Спр. 194: Газетні огляди і вирізки з газет інформаційного бюро відділу по справам місцевого управління. — Арк. 21.

Т.А. Матвиенко

ЗЕМСТВА УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ ИНСТИТУТА КОМИССАРОВ ВРЕМЕННОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА В МАРТЕ — МАЕ 1917 ГОДА

Анализируется отношение земств Украины к концептуальным подходам Временного правительства относительно назначений комиссаров на местах.

Ключевые слова: земство, самоуправление, полномочия, комиссары, земские собрания, земские управы, уездное земство, губернское земство.

Т.А. Matviyenko

THE COUNTRY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF FORMING THE COMMISSARS INSTITUTE IN THE TEMPORARY GOVERNMENT FROM MARCH TO MAY 1917

The article deals with the attitude of county council to the conceptual ideas of temporary government of appointing commissars at the local places.

Keywords: zemstvo, self— government, authorities, commissars, zemstvo meetings, zemstvo boards, uезд zemstvo, gubernia zemstvo.

Надійшла до редакції 2 квітня 2010 року

УДК 322:279.14»1960»

В.О. Ніколаєнко

**ЛІКВІДАЦІЯ ВСЕСОЮЗНОЇ РАДИ
АДВЕНТИСТІВ СЬОМОГО ДНЯ: ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ**

У статті аналізуються причини і наслідки ліквідації Всесоюзної ради адвентистів сьомого дня, вивчаються особливості державно-церковних відносин у 50-их — 60-их роках ХХ століття.

Ключові слова: адвентисти, державна політика, релігійні громади, релігія, церква.

На кінець 50-их років ХХ століття у Радянському Союзі посилюється антирелігійна державна політика. Якщо в перші післявоєнні роки органи влади виявляли відносну лояльність до релігійних організацій (принаймні до найчисельніших), то з часом держава чітко дала зрозуміти, що курс на побудову атеїстичного суспільства залишається невід'ємною складовою «світлого комуністичного майбутнього» і релігії у ньому місця немає. Ліквідація Всесоюзної ради адвентистів сьомого дня (ВРАСД) була складовою урядового плану з масштабної антирелігійної кампанії, що мала місце наприкінці 50-их — у середині 60-их років ХХ століття. Актуальність теми зумовлена необхідністю врахування історичного досвіду взаємин держави й церкви АСД, дотримання толерантності у державно-церковних відносинах за сучасних умов поліконфесійності в Україні.

Вибрана для дослідження тема продовжує викликати значний інтерес у наукових колах. Адвентистську церкву в Україні у різний час досліджували чимало істориків,

зокрема О. Клібанов, Л. Воронін, А. Белов та інші, проте їх праці базуються на незначній кількості джерел і мають переважно викривальний характер. Сучасні дослідники, серед яких виділяємо В. Любащенко, Р. Сітарчука, Ю. Вільхового, розширили як фактологічну базу дослідження адвентизму, так і збагатили її концептуально.

Метою нашої публікації є висвітлення обставин ліквідації ВРАСД, з'ясування ролі держави у зміні діяльності керівного органу адвентистів та її впливу на церкву АСД загалом у 50-их роках ХХ століття.

У кінці 40-их — на початку 50-их років ХХ століття радянська влада тиснула переважно на незареєстровані та особливо «реакційні й антирадянські» релігійні громади, але вже із середини 50-их років поле діяльності антирелігійної владної політики значно розширюється. 7 липня 1954 року виходить постанова ЦК КПРС «Про великі недоліки в науково-атеїстичній пропаганді та заходи щодо її поліпшення», в якій йшлося про незадовільний стан роботи з населенням відповідальних партійних органів [1, с.199]. Постанова вимагала рішучого усунення пасивності у боротьбі з релігією, «розвінчування її реакційної суті». 10 листопада 1954 року виходить нова постанова ЦК КПРС «Про помилки у проведенні науково-атеїстичної пропаганди серед населення», в якій акцентувалась увага саме на науковому підході до роз'яснювальної роботи з населенням і мало місце застереження щодо образ релігійних переконань віруючих [2]. Зокрема, зазначалося: «...безглуздо і шкідливо ставити тих чи інших радянських громадян під політичний сумнів через їх релігійні переконання» [3].

Після цієї постанови можемо простежити певну зміну тактики у протистоянні влади з релігією: замість грубого адміністрування і тиску на перший план виходить роз'яснювально-пропагандистська робота, намагання наукового обґрунтування хибності релігійних переконань, несумісності їх із сучасним життям. Однак, як показав час, котрими б не були методи, цілі залишалися незмінними — ліквідація релігії як соціального явища. На практиці досягти цієї мети у короткі строки було майже неможливо, тому держава часто брала на озброєння давньоримський принцип «розділяй та володарюй».

Серйозних проблем контролю радянським урядом релігійних мереж завдавали незареєстровані громади віруючих, про яких було обмаль достовірної інформації та які важко було тримати у полі зору Ради у справах релігійних культів. Тому 17 лютого 1955 року виходить постанова Ради Міністрів СРСР «Про зміну порядку відкриття молитовних споруд», яка значною мірою спрощувала правила реєстрації й регламентацію внутрішнього життя релігійних громад. Можемо зробити припущення, що ця постанова досягла подвійної мети: з одного боку, показово декларувала права і свободи радянської людини і з другого — встановлювала контроль над сіткою релігійних громад, що раніше перебували на нелегальному становищі та отримали реєстрацію лише після оприлюднення цього документа.

На 1954 рік реєстрації підлягали такі релігійні течії, як католики, реформісти, іудеї, старообрядці, євангельські християни-баптисти, адвентисти сьомого дня, молокани і караїми [4]. Спинимо свою увагу на течії адвентистів сьомого дня, зокрема на їх керівному органі — Всесоюзній раді адвентистів сьомого дня. Незважаючи на невелику чисельність, громади АСД відзначалися чіткістю структури, суворістю догматів, порівняно високою дисципліною і постійною динамікою розвитку. Неабияку роль у житті громад адвентистів відіграла ВРАСД, владі якої підпорядковувалися зареєстровані громади АСД країни. Після закінчення Другої світової війни ВРАСД була поновлена у реєстрації. Її очолював Г. Григор'єв, авторитетний керівник, чие ім'я серед адвентистів ототожнювалося з церквою в роки її найтяжчих часів. Утім, у березні 1952 року Г. Григор'єв помирає і на розширеному засіданні ВРАСД її головою обирають першого заступника П. Мацанова. Відбулися зміни і в українському

керівному складі. Голова АСД в Україні Василь Яковенко був переведений до Москви на посаду пастора московської громади АСД, а Федір Мельник, який раніше обіймав цю посаду, стає уповноваженим ВРАСД в Україні [5, с.227]. Якщо в останні роки до літнього і хворого Г. Григор'єва ставлення з боку влади було певним чином поблажливе, то обрання П. Мацанова головою ВРАСД викликало у державних органів серйозне занепокоєння. Новообраний керівник відзначався енергійністю, ініціативністю, твердістю переконань, тобто всіма тими якостями, які не сприймалися владою й суперечили її політиці щодо церкви. Той факт, що за керівництва Григор'єва Мацанов відповідав за залучення молодих кадрів в ряди послідовників церкви і продовжував цю роботу, вже будучи головою ВРАСД, робив нового керівника особливо не бажаною фігурою для контролюючих владних органів.

Протягом 1954 року ВРАСД проводить кадрові перестановки у громадах Києва, Сталіно, Одеси, Чернівців, Євпаторії, Білої Церкви, Сквири, Вінниці та ін. [6]. Необхідно відзначити, що часта ротація керівників громад практикувалася керівництвом адвентистів ще з часів царської Росії. Такі переміщення були покликані розв'язати відразу кілька завдань, починаючи від конспіративних мотивів і завершуючи прагненням надати динаміки розвитку місцевим громадам. Так, С. Смика з Тернополя переводять у Львів, М. Вовка зі Львова переводять до Чернівців, Д. Колбача з Чернівців — до Вінниці, П. Костомського з Київської області — до Сталінської (з правом обслуговування громад, що знаходяться у Ворошиловградській області) [7]. Такі переміщення пасторів дали певний результат. Уповноважений Ради у справах релігійних культів (РСРК) по Харківській області Славков у своїй доповіді зазначав: «Якщо до перестановки кадрів Харківська громада АСД не виявляла особливої активності, то з появою Ярмоленка Харківська громада значно поживила свою роботу, виходячи за межі навіть Харківської області». В свою чергу Уповноважений ради по Кримській області М. Рудаков повідомляв, що у Сімферопольській громаді після зміни керівництва стала спостерігатись активізація, молитовні зібрання почали проводитися за текстами проповідниці Г. Уайт [8]. Подібні випадки фіксувалися і в інших громадах АСД у багатьох областях УРСР, простежувалося активне відновлення адвентистської церкви. Звичайно, таке поживлення в житті громад АСД не залишилося не поміченим контролюючими органами.

Радянський історик В. Горський відповідно до урядового курсу так оцінював події навколо церкви АСД у 40-50-их роках минулого століття: «У післявоєнний період ВРАСД посилено нагнітала фанатизм і віро- нетерпимість серед віруючих, санкціонувала порушення ними законодавства про релігійні культу. Така екстремістська лінія суперечила політиці КПРС і Радянської держави щодо релігії, церкви і віруючих, спрямованій на здійснення принципів свободи совісті. Проте більшість віруючих не підтримала цю лінію» [9, с.34]. Конфесійні дослідники О. Парасей і М. Жукалюк виявили своє бачення ситуації, що склалася навколо ВРАСД у зазначений період: «Радіючи, хоча і дуже незначному послабленню терору з боку держави, відновлюючи, де тільки було можливо, з попелу громади, майже ніхто з членів Церкви і служителів не знав про наближення нового випробування, не менш важкого і небезпечного, ніж довоєнні репресії і шалені гоніння» [10, с.68].

Різні державні інстанції неодноразово намагалися схилити П. Мацанова до співпраці, вимагали беззастережного дотримання законодавства про культу, постійних звітів фінансового і духовного характеру, припинення місіонерської діяльності. Через небажання йти на таку «співпрацю» в кінці 1954 року його позбавили реєстраційного посвідчення і вислали за межі Московської області. З ініціативи влади тимчасово ВРАСД очолив В. Яковенко. У квітні 1955 року ВРАСД зібрав розширений пленум, у якому взяли участь 15 керівників церкви з різних регіонів країни. Перед пленумом постало складне завдання: затвердити своїм рішенням позбавленого реєстрації

П. Мацанова і тим самим накликати гнів влади або обрати нового керівника духовного центру. Після двох днів гарячих дебатів пленум схиляється до компромісу та обирає головою С. Кулижського, колишнього пастора з Вінниці, введеного до складу президії у 1952 році. П. Мацанова ж було відправлено на служіння на Північний Кавказ, з проживанням у Ростові-на-Дону [10, арк.72].

Тепер важко чітко визначити, які фактори переважили у рішенні обрати нового керівника ВРАСД. На нашу думку, до цього питання потрібно підходити комплексно, не відкидаючи як впливу влади на членів пленуму, так і благих намірів керівників АСД, котрі розуміли ймовірні негативні наслідки, які б чекали на ВРАСД. Один з очевидців так згадував ті події: «Отже, я мав можливість у різний час розмовляти майже з усіма учасниками того історичного пленуму, й у мене немає ні найменшого сумніву в добропорядності та бажанні добра Церкві кожного з них... То був час, коли Церква ще не оговталась від переслідувань, репресій і в'язниць 30-их років. Надто вже багато вона втратила вірних служителів і рядових членів — безкомпромісних своїх синів та дочок. Тому учасникам пленуму хотілось якомога довше протягнути цей порівняно спокійний період. До того ж, незгода з рішенням Ради у справах релігійних культур означала нову ескалацію конфлікту з владою, втрату навіть тієї незначної легітимності Церкви і права на існування напівзаконного, але так потрібного Центру. Ось чому вони погодились на компроміс, дозволивши ворожій до Бога владі втрутитись у внутрішні церковно-організаційні питання Церкви» [5, с.286].

Як виявилось пізніше, таким своїм рішенням пленум ВРАСД просто відстрочив свою ліквідацію, а обрання нового керівника ВРАСД започаткувало масштабний розкол у громадах АСД. Частина віруючих стала на бік офіційної ВРАСД на чолі з С. Кулижським, інша ж частина визнавала владу нелегального духовного центру на чолі з П. Мацановим, закидаючи першим прокомуністичні погляди і відхід від адвентистських догматів. Таким чином, зміна керівництва ВРАСД стала першим кроком до її ліквідації.

Досягнувши розколу в середовищі адвентистів, держава все ж не розв'язала головного завдання, тобто повної ліквідації цієї релігійної течії. Діючи фарисейськими методами і балансує між протиборствующими таборами, влада вміло зіштовхувала опонентів, всіляко використовуючи кожний епізод задля ослаблення руху АСД.

У кінці 1956 року державні органи позбавляють реєстрації уповноваженого ВРАСД по Україні Ф. Мельника, старшого пресвітера по Чернівецькій області М. Вовка, пресвітера Харківської громади В. Ярмоленка. Також, було попереджено пресвітерів Ворошиловградської та Київської громад [11].

Наступним кроком до ліквідації церкви стало обмеження у пересуванні старших проповідників С. Смика (Львівська область), О. Павлюка (Волинська область), Д. Колбача (Київська область) та В. Комарова (Вінницька область), а старшого пресвітера Л. Белінського зняли з реєстрації. Уповноважений Ради у СРК по УРСР П. Вільховий у інформаційному звіті за 1958 рік зазначав, що адвентистів у УРСР нараховується порівняно невелика кількість і потреби в існуванні інституту старших пресвітерів у областях немає. Також у згаданому звіті вперше прозвучала думка про недоцільність функціонування ВРАСД, зважаючи на невелику кількість громад у СРСР і «оскільки вона виключно займається веденням місіонерської роботи, поводить себе дволично і по суті наших рекомендацій не приймає» [12].

Невдовзі, після обмеження в пересуванні, частину старших проповідників АСД позбавляють реєстрації. Не визнаючи влади ВРАСД, колишні керівники Л. Белінський, М. Вовк, П. Костомський організували на Буковині місцевий духовний центр, так званий комітет, і поширили свій вплив на 18 громад АСД у Чернівецькій області [13]. Новопризначений Уповноважений Ради у СРК К. Полонник у звіті за 1959 рік так коментував ситуацію, що склалася: «Нас абсолютно не цікавлять взаємовідносини між окремими представниками духовенства, нехай собі гризуться, але, користуючись свободою дій, наданою ВРАСД, створений на Буковині комітет

намагається задавати тон всім громадам АСД, штовхає їх на створення суботніх шкіл із вивчення віровчення, музичних гуртків тощо... І взагалі, якщо ВРАСД не може впливати на свою периферію, не виховує її в дусі дотримання вимог радянського законодавства про культу, то навіщо він здався?» [14].

12 лютого 1959 року ЦК КП України видає постанову «Про недоліки в науково-атеїстичній пропаганді», яка стала сигналом до пошквалювання дій для відповідних державних органів. У грудні 1959 року П. Вільховий порушує питання перед Радою СРК при Раді Міністрів СРСР про ліквідацію ВРАСД [15]. Остаточо переконавшись у неефективності використання ВРАСД для керування рухом адвентистів, радянський уряд прийняв рішення про її ліквідацію у 1960 році. 12 грудня 1960 року до Ради у СРК були запрошені С. Кулижський та А. Лікаренко (пресвітер Московської громади на той час і за сумісництвом секретар ВРАСД), де їм було оголошено про намір закрити ВРАСД. Наступного дня, 13 грудня, була вилучена вся документація, в тому числі приходно-витратні книги, архів церкви та бібліотека ВРАСД. Також, на рахунки духовного центру АСД був накладений арешт [10, с.76-77].

Закриття керівного центру АСД викликало подальший поділ громад віруючих на конкуруючі табори. М. Жукалюк виділяє чотири основних угруповання: група на чолі з С. Кулижським, що притримувалась промосковської орієнтації, група П. Мацанова, нейтральна група на чолі з В. Пролінським і диманівська група з А. Диманем на чолі. Між цими осередками впливу розпочалася справжня боротьба за віруючих. Кожне угруповання намагалося справляти вплив на якомога більше громад, забезпечення релігійних потреб переходило у змагальний характер (хто краще забезпечить віруючих Бібліями, творами Е. Уайт тощо). Природно, що це призвело до падіння рівня дисципліни в громадах (позбавлять членства в одній — візьмуть в іншу), внесло хаос у релігійне життя віруючих та загалом знизило активність церкви АСД по всій Україні. Вся енергія керівників адвентистів витрачалася на боротьбу між собою, в чому брала активну участь влада, підігруючи то одним, то іншим.

Підсумовуючи у звіті зняття з реєстрації ВРАСД, Уповноважений Ради СРК К. Полонник підкреслював важливість «активного підсікання» позицій церкви АСД, особливо її керівного складу. Також пропонувалося ліквідувати посади старших пресвітерів АСД в Україні, що мало прискорити затухання релігійних громад [16]. У схожому руслі така ситуація протрималась до 1965 року, коли з ініціативи державних органів відбувся з'їзд представників громад АСД і після якого стався найбільший розкол у середовищі адвентистів СРСР за всю історію церкви.

Проаналізувавши й дослідивши опановані нами дані, можемо зробити висновок, що ліквідація ВРАСД, очевидно, була плановою складовою широкомасштабної антирелігійної кампанії, яку розв'язала влада проти церкви в кінці 50-их — середині 60-их років ХХ століття. Можемо стверджувати, що держава значною мірою визначала курс політики ВРАСД у зазначений період, грубо втручалася у внутрішні справи церкви АСД, тим самим порушуючи статтю 124 Конституції Союзу РСР та статтю 104 Конституції УРСР, у яких відзначалося, що церкву відділено від держави і школу від церкви «з метою забезпечення за громадянами свободи совісті» [17, с.17]. Передумовами закриття ВРАСД стала зміна її керівництва у 1955 році, активна діяльність владних органів щодо обмеження ротацій усередині церкви АСД і позбавлення реєстрації значної частини її пресвітерів та проповідників. Причин закриття можна виділити декілька, але найголовніша з них — утрата владою можливості ефективно управляти церквою АСД через її духовний центр, роль якого нівелювалася розкольніцькими тенденціями у середовищі адвентистів. Наслідки закриття ВРАСД виявилися у поглибленні внутрішньої конфронтації, нагнітання суперечностей між керівниками й громадами, що в подальшому призвело до багаторічного конфлікту в церкві АСД. Зважаючи на її ізолюваність у СРСР від Генеральної Конференції, ВРАСД відіграла важливу роль, будучи найвищим духовним авторитетом і керівним органом водночас. Отже, ліквідація духовного центру адвентистів у край негативно відбилася на внутрішньому житті громад АСД, призвівши до розбрату та протистояння.

 Примітки

1. Баран В.К. Україна: новітня історія (1945-1991 рр.) / Володимир Кіндратович Баран. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. — 670 с.
2. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі ЦДАВО України). — Ф. 4648. — Оп. 4. — Спр. 237. — Арк. 11.
3. Там само. — Спр. 148. — Арк. 53.
4. Там само. — Спр. 127. — Арк. 4.
5. Жукалюк М.А. Кризь бурі, шторми, лихоліття / Микола Арсентійович Жукалюк. — К.: Джерело життя, 2009. — 544 с.
6. ЦДАВО України. — Ф. 4648. — Оп. 4. — Спр. 127. — Арк. 81.
7. Там само. — Арк. 42.
8. Там само. — Арк. 43.
9. Горський В.Л. Адвентизм: історія та сучасність / Валерій Леонідович Горський. — К.: Знання, 1987. — 48 с.
10. Жукалюк М.А. Бедная, бросаемая бурей: Исторические очерки к 110-летию юбилея церкви АСД в Украине / М.А. Жукалюк, О.Ф. Парасей. — К.: Джерело життя, 1997. — 339 с.
11. ЦДАВО України. — Ф. 4648. — Оп. 4. — Спр. 40. — Арк. 32.
12. Там само. — Спр. 237. — Арк. 24.
13. Там само. — Спр. 263. — Арк. 11.
14. Там само. — Арк. 28.
15. Центральний державний архів громадських об'єднань України. — Ф. 1. — Оп. 24. — Спр. 4704. — Арк. 245, 246.
16. ЦДАВО України. — Ф. 4648. — Оп. 4. — Спр. 284. — Арк. 30.
17. Голодний М.О. Радянське законодавство про релігійні культу / Михайло Олександрович Голодний. — К.: Політвидав України, 1968. — 112 с.

В.А. Николаенко

**ЛИКВИДАЦИЯ ВСЕСОЮЗНОГО СОВЕТА АДВЕНТИСТОВ СЕДЬМОГО ДНЯ:
ПРИЧИНЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ**

В статье анализируются причины и последствия ликвидации Всесоюзного совета адвентистов седьмого дня, изучаются особенности государственно-церковных отношений в 50-ых — 60-ых годах XX столетия.

***Ключевые слова:** адвентисты, государственная политика, религия, религиозные общества, церковь.*

V.A. Nikolayenko

**LIQUIDATION OF ALL-UNION ADVICE OF ADVENTISTS OF SEVENTH DAY:
CAUSES AND EFFECTS**

Causes and effects of liquidation of All-union advice of Adventists of seventh day are analysed in the article, the features of state-church relations are studied in 50th of XX century.

***Keywords:** Adventists, religion, public policy, religious communities, church.*

Надійшла до редакції 15 квітня 2010 року

